

Eksempler på kristendomsproduktion og sandhedsspørgsmål i dansk universitetsteologi¹

Jens-André P. Herbener

English Abstract

Ecclesiastical theology and questions of truth in Danish university theology

Jens-André P. Herbener

Cand.mag., mag.art., postdoc

Institut for Pædagogik, Filosofi og Religionsstudier

Syddansk Universitet

herbener@ifpr.sdu.dk

A double function characterizes Danish university theology. On the one hand, as all other university disciplines in Denmark, it has an obligation to do scholarly research up to the highest level. On the other hand, its purpose is to offer the education of ministers for the Danish National Church. The present article suggests the problematic character of this double feature. First, the article gives several examples of ecclesiastical theology and several examples of studies of Christian truth claims in certain parts of Danish university theology. Secondly, it discusses and questions the legitimacy of this at the modern university from the secular perspective of other academic disciplines, especially the science of religion. Finally, the article makes a short comparison with the university theology in Norway and Sweden.

Keywords

Danish university theology; education of ministers; ecclesiastical theology; questions of truth; secular study of religion.

[D]e teologiske fakulteter er en del af en større sammenhæng: universitetet. I den udstrækning teologien ønsker at være del af denne sammenhæng, er den forpligtet på den. Partnerskabet har sin pris. (Petersen 2001: 157).

Indledning

En grundlæggende dobbeltfunktion kendetegner dansk universitetsteologi. På den ene side skal den som alle andre universitetsfag danne ramme om forskning indtil højeste niveau. På den anden side er og skal den være Den Danske Folkekirkes præsteuddannelse.² Ikke blot er sammensætningen af de teologiske fag i det væsentlige betinget af præsteembedet, og ikke blot er den teologiske kandidateksamen normalt en afgørende forudsætning herfor; ud over universitetsuddannelsen kræves også blot et enkelt semester på et pastoralseminarium. Dertil kommer, at godt 90 procent af

¹ Artiklen er en udvidet version af et oplæg afholdt ved Chaos-symposiet *Religion och politisering* i Stockholm 15.-16. maj 2009; et undertema var religionsforskning og politisering.

² Jf. f.eks. Nørager 2004: 9-10; Müller 30.9.2008; Lodberg 21.4.2010; 28.4.2010.

de teologiske kandidater får arbejde som præst (Kirkeministeriet 2008: 69). Den Danske Folkekirke er således de teologiske fakulteters centrale eksistensgrundlag.

Et nærliggende spørgsmål i en videnskabelig sammenhæng lyder derfor: Er universitetsteologiens dobbeltfunktion problematisk eller ikke? Er der nogen modsætning mellem at skulle tjene både videnskaben og Folkekirken? Sagen er, at universitet og kirke er baseret på principielt vidt forskellige diskurser. Hvor universitetsteologien er forpligtet på at være videnskabelig, kritisk, uafhængig, er Folkekirken forpligtet på en metafysisk lære og sandhed, sådan som den foreligger i dens Bibel og bekendelsesskrifter. Dermed adskiller teologi sig også, hvad dens kirkelige hovedaftager angår, fra professionsuddannelserne jura og medicin, eftersom hverken retssystemet eller sundhedssystemet er bundet af en religiøs absolutisme.

Erfaringsmæssigt er der mange, der ikke ser noget problem. Mens det er Folkekirkens opgave at *praktisere* kristendom på bekendelsernes præmisser, er det universitetsteologiens opgave at *studere* kristendom på videnskabens præmisser. Og mens religionsvidenskaben har principielt alle religioner som komparativt emneområde, har universitetsteologien kristendommen som central omdrejningsakse. Og selv om sidstnævnte tillige lægger vægt på et normativt og aktuelt-eksistentielt perspektiv, er den som alle andre universitetsfag forpligtet på at være empirisk, rationel, kritisk og analytisk. Endelig: At universitetsteologien qua præsteuddannelse er afhængig af Folkekirken, underminerer ikke dens videnskabelighed og frihed. Dette billede af teologien understøttes af de officielle selvpræsentationer (introduktioner, fagbeskrivelser m.m.), der ligger på de teologiske fakulteters officielle hjemmesider ved Aarhus og Københavns Universitet.³

Hvordan ser virkeligheden ud, når man træder ned fra generaliseringernes elfenbenstårn? Min påstand er i denne artikel for det første, at denne karakteristik af universitetsteologien – for dele af universitetsteologiens vedkommende – må betegnes som en konstruktion. Der kan således peges på adskillige eksempler på teologiske forskere, studier og forhold, der bidrager til kristendomsproduktion. Direkte eller indirekte. Altså til at praktisere / opretholde / udbrede / forsvare en religion, ikke blot at studere den.

Min påstand er for det andet, at disse eksempler ikke nødvendigvis kan betegnes som tilfældige eller illegitime vildskud på den universitetsteologiske stamme. Dels kan de siges at nyde større eller mindre legitimation i flere højtstående universitetsteologers fagforståelse, dels er de mig bekendt sjældent eller aldrig blevet kritiseret af universitetsteologiske fagfæller.

³ Start f.eks. ved www.teo.au.dk/enhed/praesent (Århus) og www.teol.ku.dk/om (København).

Min påstand er for det tredje, at dele af den teologiske erkendelsesinteresse bygger på en uklar eller uholdbar epistemologi. Kort sagt: Erkendelsesinteressen svarer ikke til erkendelsesmulighederne. Min påstand er for det fjerde, at universitetsteologiens forskelligartede forbindelse til og afhængighed af Folkekirken bidrager til at kompromittere videnskabeligheden i dele af universitetsteologien.

I det følgende vil jeg underbygge alle fire påstande; den beskedne plads tillader dog kun forholdsvis få eksempler og en summarisk diskussion. Jeg skal understrege, at det ikke er baseret på en systematisk undersøgelse af dansk universitetsteologi i historie og nutid, hvilket også ville kræve et mangeårigt forskningsprojekt. Det er baseret på en konsultation af nyere publikationer om teologiens fagforståelse og nyere publikationer fra forskellige sammenhænge af betydning herfor. Begge dele er med hovedfokus på teologiske forskeres enkeltudgivelser, ikke på de omtalte selvpræsentationer, der som regel er både generelle, korte og universitært korrekte. Skal man studere et menneskeliv, kan en kortfattet, officiel selvbiografi naturligvis kun danne udgangspunkt, ikke mere. Man er nødt til at grave dybere.⁴

Som det fremgår, er nærværende artikel et fagkritisk indlæg i en efterhånden gammel diskussion om forholdet mellem teologi og videnskab. Kritikens genstand er som vist dele af universitetsteologien, mens dens grundliggende forudsætning, tilgangsvinkel og perspektiv er den sekulære religionsvidenskabs. Men ikke kun den, skal det tilføjes. En pointe i artiklen er således, at en sekulær tilgang såvel som et vidensfremmende formål er – eller bør være – blandt de konstitutive elementer i videnskab som sådan.

Eksempler på kristendomsproduktion

I 1996 udkom antologien *Medspil og modspil – teologi og religionsvidenskab* udgivet af Det Teologiske Fakultet i Århus. Den består af en række oplæg afholdt sammesteds i 1994, der alle omhandler forholdet mellem teologi og religionsvidenskab. I en programmatisk artikel karakteriserede professor og dekan ved Det Teologiske Fakultet, Peter Widmann, teologi på følgende måde:

Teologi er en kreds af videnskabelige discipliner, der er nødvendige for at kunne forstå og videregive en religion (i særdeleshed den protestantiske kristendom) på intellektuelt hæderlig vis, og for at kunne argumentere for

⁴ Jeg har bl.a. konsulteret de teologiske forskeres CV'er, publikationslister m.m., der ligger på de teologiske fakulteters officielle hjemmesider ved Aarhus og Københavns Universitet. Da århusianernes ofte er mere eksplicitte og går længere tilbage i tid end københavnernes, har der været bedre betingelser for at undersøge deres aktiviteter. Det er muligvis en årsag til, at århusianske teologer optræder oftere i denne artikel end københavnske.

religionens gyldighed i samtidens kulturelle og sociale kontekst. Faget omfatter derfor ud over historiske discipliner (kristendommens opkomst, udvikling og tilstand) også systematisk-kritiske og praktiske undersøgelser med henblik på kristendommens fortsatte udvikling og nyinterpretation. (Widmann 1996a: 16; se også 19-20).⁵

Sammenlignet med religionsvidenskaben er teologiens felt i én henseende begrænset, idet teologien koncentrerer sig om én bestemt religion med henblik på dens ansvarlige videregivelse. Men i andre henseender har teologien flere facetter end religionsvidenskaben. Nok kan alle teologiens dele være relevante inden for religionsvidenskabelige discipliner, men teologiens interesse rummer andet og mere end en videnskabelig beskrivelse og undersøgelse af bestemte religiøse fænomener. I teologiens centrum står den grundformodning, at gudserkendelsen og tilbedelsen er afgørende for hele tilværelsen. Derfor kan teologien ikke nøjes med at kortlægge og tolke ét fænoménområde. Det gælder frem for alt om at vise en bestemt religions universelle relevans. (Widmann 1996a: 17).

I en afsluttende kommentar til alle bogens indlæg skrev Widmann bl.a.:

Det er en væsentlig pointe i min redegørelse, at *hele* teologien med *alle* dens discipliner er karakteristisk forskellig fra den religionsvidenskabelige fagkreds. Efter min mening er det ikke først de systematiske fag, der fremsætter hypotesen om kristendommens mulige gyldighed, men det er hele den teologiske fagkreds, der er konstrueret til at afprøve netop denne hypotese. (Widmann 1996b: 116).

Som det andet eksempel på bidrag til kristendomsproduktion skal nævnes en udbredt lærebog i dogmatik fra 1992, *Fragmenter af et spejl*, der er udarbejdet af forskere fra Det Teologiske Fakultet i Århus. Indledningsvist sammenfattes den universitetsteologiske dogmatiks opgave som ”et samvirke” mellem følgende tre ”delopgaver”:

videregivelse af kirkens af traditionen bestemte budskab i troskab mod Bibel og bekendelse; *genformulering* af dogmatisk indsigt med henvisning til at dogmehistorien er at forstå som et skatkammer af tidligere tiders bestræbelser på at værne om trosgrundlaget; samt endelig at *nyformulere* kirkens trosgrundlag i åben samtale med de referencegrupper, der må tages i betragtning for at imødekomme de krav, der følger af teologiens offentlighed. (Schjørring 1993: 27-28).

Det understreges, at dogmatikken skal drives på kritisk og åben vis, men det pointeres samtidigt, at det sker ”i forventning om, at den kritiske eftertanke vil vise sig konstruktiv i forhold til gudstjenesten” (Schjørring 1993: 27). Der står endvidere, at kirke og teologi ”må have hver sit

⁵ Samtlige kursiveringer i nærværende artikels citater hidrører fra originalteksterne selv.

regelsæt”, men også at teologi som ”kritisk eftertanke” bør være ”til varig nytte for kirken.” (Schjørring 1993: 27).

En lignende dobbeltfunktion indikeres af de officielle fagbeskrivelser for dogmatik på de teologiske fakulteters hjemmesider. På den århusianske kan man bl.a. læse: ”Det er dogmatikkens opgave at nyformulere og efterprøve tolkninger af den kristne tros indhold og anliggende”;⁶ på den københavnske bl.a.: ”Den [dogmatikken] skal eftertænke den kristne tradition med henblik på at give en sammenhængende fremstilling af den kristne tro.”⁷

En dobbelthed i (dele af) det universitetsteologiske anliggende bakkes også op af Hans Raun Iversen, lektor i praktisk teologi og tidligere formand for det officielle satsningsområde *Religion i det 21. århundrede* ved Københavns Universitet (2004-2007). I en kronik fra 2009 skrev han:

Vi studerer ikke blot kritisk i betydningen analyserende, hvor man skiller tingene i deres bestanddele. Vi studerer også konstruktivt, idet vi prøver at genfortælle kristendommen med vore egne og vor egen tids ord – både de komplicerede og ikke mindst de elementære sammenhænge. Mit eget fag, praktisk teologi, har siden indførelsen i 1989 være forpligtet på at studere kristendommens praksis- og kommunikationsformer ”kritisk og konstruktivt”. (Iversen 7.4.2009).

Kronikken er underskrevet ”Hans Raun Iversen, lektor i teologi ved Københavns Universitet.”

Som det tredje eksempel skal nævnes prædikener skrevet af universitetsteologer; bl.a. af professor, dr.theol. i Gammel Testamente ved Det Teologiske Fakultet i Århus, Kirsten Nielsen (1995-2009), der bl.a. også har været prodekan og dekan såvel som leder af Aarhus Universitets officielle fokusområde *Religion som normsætter* (2005-2008). En af hendes prædikener bærer titlen ”Kristi Himmelfartsdag. Apostlenes gerninger kap. 1, v. 1-11. Lukas kap. 24, v. 46-53. Markus kap. 16, v. 14-20” (Nielsen 1994: 79). Den optræder i *Stenen var væltet fra: En prædikensamling*, der er udgivet af Kvindeudvalget, Den Danske Præsteforening, i 1994. Prædikensamlingen karakteriseres på Niensens universitære publikationsliste som en ”videnskabelig bog/antologi” (Nielsen 1994). En anden prædiken foreligger i bogen *Billedsprog og Bibelbrug – om at forstå Bibelen*, der er skrevet af Kirsten Nielsen fra a-z og udgivet af Føltveds Forlag i 1996. Den består overvejende af litterært funderet, kirkeligt orienteret undervisningslitteratur; f.eks. afsluttes de fleste kapitler med en række

⁶ Jf. www.teo.au.dk/enhed/afdelinger/syst/omsyst.

⁷ Jf. www.teol.ku.dk/afd/ast/fagbeskrivelse/. Bemærk her, at resultatet af eftertænkningen gives på forhånd, nemlig en ”sammenhængende fremstilling af den kristne tro”. Men er det givet ud fra en videnskabelig synsvinkel, at en eftertænkning vil komme frem til dette resultat? Nej. Derimod er det oplagt, at kirken, herunder kommende præster, kan drage nytte heraf. Noget lignende gælder den århusianske erklæring om at ”nyformulere” troen.

spørgsmål (til det gennemgæede), der bærer overskriften: ”Til overvejelse i studiekreds eller alene”. Kap. 7 består af en prædiken, og det oplyses, at den ”stammer fra 24. søndag efter Trinitatis 1994. Den gammeltestamentlige læsning var Dan 7,9-10.13-14, prædikenteksten Johs 5,17-29.” (Nielsen 1996: 80). Også denne bog karakteriseres på Nielsens universitære publikationsliste som en ”videnskabelig bog/antologi” (Nielsen 1996). Derudover skal nævnes værket *Fra tekst til prædiken: Prædikenvejledning til 1. tekstrække* fra 1986, der består af et stort antal prædikenvejledninger og et mindre antal prædikener. Udover 11 af førstnævnte har lektor ved kirkehistorie og praktisk teologi på Aarhus Universitet Johannes Nissen også en prædiken i denne bog, der på hans universitære publikationsliste betegnes som en ”videnskabelig bog/antologi” (Nissen 1986f). Til sidst og ikke mindst skal nævnes *Profane prædikener*, der er en regulær prædikensamling skrevet af dr.theol. Svend Bjerg, lektor ved systematisk teologi på Københavns Universitet. Bogen karakteriseres som en ”Videnskabelig bog” på hans universitære publikationsliste (Bjerg 2008).

Som det fjerde eksempel skal nævnes, at en del universitetsteologer har skrevet og anført prædikenvejledninger, der normalt trykkes i *Præsteforeningens Blad*, på deres universitære publikationsliste. En prædikenvejledning (også kaldet *tekstvejledning*) er en kirkeligt orienteret hjælp til præstens prædikenforberedelse, og den indgår dermed direkte i den kirkelige fødekæde af kristendomsproduktion. Et typisk eksempel: En prædikenvejledning til 2. søndag i fasten i 1999 bærer titlen ”Tekstvejledning. 2. søndag i fasten. Sl. 42, 2-6, 1 Thess. 4, 1-7, Matth. 15, 21-28”, indeholder en udførlig kommentar til disse tekststykker, og den afsluttes med ”*Salmeforslag: 2 – 138 – 377 (437) – 484*” (Fatum 1999a).⁸

Konkret drejer det sig om bl.a. professor Kirsten Nielsen (f.eks. 1998a; 1998b; 1998c; 1998d; 1998e), lektor, ph.d., afdelingsleder Peter Lodberg (f.eks. 2007a; 2007b; 2007c; 2007d; 2007e), lektor, afdelingsleder Else Holt (f.eks. 1992a; 1992b; 1992c; 1993a; 1993b), lektor Johannes Nissen (f.eks. 1986a; 1986b; 1986c; 1986d; 1986e), lektor, lic.theol. Niels Grønkjær (f.eks. 1995a; 1995b; 1995c; 1995d; 1996),⁹ der alle er fra Det Teologiske Fakultet i Århus, samt lektor, cand.theol. Lone Fatum (f.eks. 1998a; 1998b; 1999a; 1999b; 1999c)¹⁰ fra Det Teologiske Fakultet i København.¹¹

⁸ Der findes dog også prædikenvejledninger, der ikke indeholder salmeforslag.

⁹ Der henvises her til Aarhus Universitets årsberetninger: www.au.dk/en/teo/systteo/publ1995.htm; www.au.dk/en/teo/systteo/publ1996.htm. Grønkjær er i dag adjungeret lektor.

¹⁰ Der henvises her til Københavns Universitets årsberetninger: www2.adm.ku.dk/selv/pls/kub_www4.puf_inst_liste_aar?p_stedid=1220&p_aar=1999. Fatum gik af i 2008.

¹¹ Universitetsteologers prædikenvejledninger er som antydnet ikke begrænset til *Præsteforeningens Blad*. F.eks. udgav professor Kirsten Nielsen bogen *Det Gamle Testamente på gudstjenestens betingelser* i 2003. Som der står i forordet, er bogen ”tænkt som et arbejdsredskab, hvor man på en overskuelig måde kan få en række basale oplysninger om

Som det femte eksempel skal nævnes litteratur, der angår kirkelig opbygning, undervisning, organisation, mission, apologi m.m. Også hertil findes adskillige universitetsteologer som forfattere. I virkeligheden er der tale om en omfattende genre, der i forskellige grader kombinerer akademisk og kirkelig teologi, og som kirken på forskellig vis kan profitere af. Kun nogle få illustrative eksempler er der plads til: I *Det Mellemkirkelige Råd: Årbog 2004 - 2005* har teologisk lektor Peter Lodberg fra Aarhus Universitet og formand for Danske Kirkers Råd artiklen ”Samarbejdet i Danske Kirkers Råd”, der har et kirkeligt orienteret indhold og mellemkirkeligt formål (Lodberg 2004). Artiklen står på hans universitære publikationsliste. Bogen *Kunsten at prædike* af teologisk lektor Svend Bjerg fra 2002 er en praktisk prædikenlære, der på forfatterens universitære publikationsliste kategoriseres som en ”Videnskabelig bog” (Bjerg 2002).

Teologisk lektor fra Aarhus Universitet Johannes Nissen har forfattet hæftet *Enhed i Kristus*, der med udførligt grundlag i Det Nye Testamente argumenterer for, hvad der er sand, kristen mission og forkyndelse. Det er udgivet af Folkekirken Missionsråd i 1982, der indledningsvist ekspliciterer:

Til præsterne i Folkekirken! Dette hæfte er en oversættelse og bearbejdelse af et dobbeltforedrag, som blev holdt på en konsultation i januar 1982 mellem Det danske Missionsselskab og Arcotkirken i Sydindien. Hæftet udsendes som en hilsen til Danmarks præster i anledning af Kristi Himmelfartsdag, hvor der traditionelt indsamles en kollekt til Ydre Mission. Vi håber, hæftet vil være til nytte og inspiration. (Nissen 1982: 2).

Hæftet står anført på Nissens universitære publikationsliste og karakteriseres som en ”videnskabelig bog/antologi”. Et andet eksempel er Nissens hæfte *En ny begyndelse – om Fadervor og mission* udgivet i 1996 af Det Danske Missionsselskab, der siden slutningen af 1800-tallet har været tæt knyttet til Indre Mission. Hæftet blander historiske kommentarer med aktualiserende udblik, og de fleste afsnit afsluttes med opsummerende spørgsmål. Samlet set er det et kristent orienteret studiemateriale om Fadervor og missionsarbejde (Nissen 1996). Også dette hæfte er anført på Nissens universitære publikationsliste og betegnes som en ”videnskabelig bog/antologi”.

teksterne i deres gammeltestamentlige kontekst samt blive gjort opmærksom på, hvad der sker, når de samme tekster indgår i gudstjenesten.” (Nielsen 2003: 7). På bagsiden af bogen står der bl.a.: ”Indførelsen af faste gammeltestamentlige læsninger i gudstjenesten har skabt et øget behov for litteratur om Det Gamle Testamente og om de gammeltestamentlige tekster, der læses ved gudstjenesterne. ... Bogen er primært skrevet til brug for præstens prædikenforberedelse. Den vil dog også kunne læses med udbytte af den kirkegænger, der ikke behersker hebraisk, men gerne vil have en kortfattet introduktion til søndagens gammeltestamentlige tekst og dens mulige funktion i gudstjenesten.” På trods af bogens karakter af kirkeligt orienteret brugslitteratur er den udgivet med støtte fra Aarhus Universitets Jubilæumsfond (jf. Nielsen 2003: kolofonen). Også denne bog er anført på Niensens universitære publikationsliste som en ”videnskabelig bog/antologi”. Se tillige Cappelørn 1986.

I 1992 skrev professor Kirsten Nielsen artiklen ”Magt og afmagt i Bibelen” med underoverskriften ”Bibeltide på stiftspræstemødet på Lundbæk den 3. juni 1992”. Den optræder i *Aalborg Stiftsbog* udgivet af Aalborg Stifts landemode og er en blanding af kristen oplysnings- og opbyggelseslitteratur (Nielsen 1992). Artiklen står på Nielsens universitære publikationsliste, og stiftsbogen, som den figurerer i, betegnes som en ”videnskabelig bog/antologi”.¹² Nævnes skal også Nielsens artikel ”Djævelen og ondskab” fra essaysamlingen *Store ord i nyt format*; den er udgivet af Unitas Forlag i 2002 og indeholder 25 kirkefolks personlige opfattelse af en række kristne grundbegreber. Nielsens artikel er en karakteristik af og advarsel mod Djævelen og ondskab til fordel for Gud, alle forstået som ontologiske realiteter (Nielsen 2002). Endelig skal nævnes Nielsens essay ”At sige verden ret farvel: En præsts tanker om døden” fra 1995. Det figurerer i en essaysamling med bidrag fra musikere, skuespillere, forfattere, politikere, præster og videnskabsfolk, der udtrykker personlige tanker om døden. Som underoverskriften ekspliciterer, mediterer Nielsen over temaet qua præst (Nielsen 1995). Også de to sidstnævnte artikler står på Nielsens universitære publikationsliste, og de essaysamlinger, de optræder i, betegnes sammesteds som videnskabelige bøger/antologier.

Som det sjette eksempel skal nævnes den nyeste autoriserede bibeloversættelse udgivet af Det Danske Bibelselskab i 1992; autorisationen indebærer, at den er officielt godkendt til brug i Den Danske Folkekirke. Oversættelsen blev påbegyndt i 1975 og tilvejebragt i et samarbejde mellem de teologiske fakulteter og Bibelselskabet, der har til formål at drive mission, dels ved at udgive bibler og dels ved at fremme bibelbrug på forskellig vis. I en afsluttende revisionsfase fra 1988-1992 blev imidlertid tillige en række kirkeorganisationer inddraget. Den kirkelige højrefløj – med Indre Mission og de konservative, lutheranske uddannelsessteder Menighedsfakultetet og Dansk Bibelinstitut i spidsen – var uden sammenligning den mest kritiske og aktive part i denne proces. Det fik stor indflydelse på den færdige bibeloversættelse, ikke mindst i form af talrige kirkelige fingeraftryk på oversættelsen af den hebraiske bibel. Mange universitetsteologer fra Århus og København deltog i oversættelsesarbejdet, og nogle af disse deltog tillige i den kirkeligt orienterede revision af oversættelsen (jf. Herbener 2004a; 2004b).

¹² Genrebestemmelsen skal ses i lyset af, at stiftsbogen ud over forskellige artikler rummer bl.a. følgende afsnit (hvilket allerede fremgår af indholdsfortegnelsen): ”Nyt fra provstierne”; ”Bispevielse og ordinationer”; ”Nyansættelser i stiftet og nyoprettede stillinger samt ændringer af pastoratsgrænser”; ”Præster, der har fået andet embede i Aalborg Stift”; ”Præster, der har fået embede i andet stift”; ”Døde”; ”Udsendte missionærer”; ”Statistiske oplysninger vedr. ind- og udmeldelser af folkekirken” og lignende.

Som det syvende eksempel skal nævnes en række indlæg i forskellige medier, hvori universitetsteologer ikke sjældent formulerer sig mere bramfrit end ellers. Som første eksempel skal nævnes lederen af satsningsområdet *Jøder, kristne og hedninger i antikken* (2002-2005) og af fokusområdet *Religion som normsætter, gruppe 1: Kampen om religiøse tekster i antikken* (2005-2009) ved Aarhus Universitet, ph.d., lektor ved systematisk teologi, Anders-Christian Jacobsen. I et debatindlæg i 2005 skrev han:

Jeg ved fra mit arbejde, hvor afgørende en rolle det spiller for mig selv, mine kolleger og de studerende at drive teologi for kirkens skyld. Derfor er jeg dødtæt af at høre på Henoche og hans kolleger [fra Menighedsfakultetet i Århus], der evig og altid forsøger at mele deres egen kage ved at skyde mig og mine kolleger i skoene, at vi fordærver de studerende, teologien og kirken med ved at gøre teologi til religionsvidenskab eller andet slemt. Vel gør vi ej. Vi kæmper sammen med de studerende dag efter dag for at forstå, hvad teologi er, hvordan kristendommen kan fortolkes og præsenteres på en måde, der er relevant for vor samtids mennesker. (Jacobsen 21.7.2005).

Indlægget er underskrevet ”Anders-Christian Jacobsen, lektor i teologi, Afdeling for Systematisk Teologi ved Det Teologiske Fakultet, Aarhus Universitet”.

Som næste eksempel skal nævnes professor, dr.theol. og tidligere dekan Viggo Mortensen, der fra 2003-2009 var medlem af Forskningsrådet for Kultur og Kommunikation. I et indlæg på en kendt dansk hjemmeside om religion (betitlet religion.dk) slog han i 2007 fast: ”Det kristne budskab er verdens bedste; det er noget, man godt kan være stolt af at gå ind for. ... Vi skal altså sprede rygten og så frøene. Det er os. Der er ikke andre til det. Det handler om at lade den kristne vision og mission gennemsyre alt, hvad en kirke gør.” (Mortensen 27.4.2007). Han præsenteres her som ”teologiprofessor” og ”leder af Center for Multireligiøse Studier på Aarhus Universitet”.

Som sidste eksempel skal nævnes professor Kirsten Nielsen og lektor Else Holt, der i et debatindlæg i 2008 skrev:

Jens Brun argumenterer i et debatindlæg den 9. januar for forandringer, der skal styrke folkekirken, og han opfordrer til drøftelse. Det er en opfordring, som vi gerne tager imod som forskere i Det Gamle Testamente – og som præster i folkekirken, for Bruns indlæg taler tydeligvis ud af en kærlighed til kirke og kristendom, som vi ubetinget kan dele. ... Det Nye Testamente kan slet ikke ”leve” uden Det Gamle Testamente, og kirken har brug for Det Gamle Testaments tale om den skabende og opretholdende Gud for at kunne være både jorden og himlen tro. Det Gamle Testamente indeholder mange forskellige og indbyrdes uenige fortællinger og digte om Gud. Netop i deres indbyrdes diskussion er de med til at fastholde Guds storhed og uudgrundelighed for mennesker – og hans uudslukkelige kærlighed til den skabte verden og alt, hvad der bor på den. ... Kirkefædrene

så ret, da de fastholdt Det Gamle Testamente. At udelukke den første del af kanon med dens mange forskellige og ofte provokerende gudsbilleder ville have ødelagt alt for meget i den kristendom, vi alle gerne vil fremme. (Nielsen & Holt 14.2.2008).

Indlægget er underskrevet ”Kirsten Nielsen, professor, dr.theol., og Else K. Holt, lektor, ph.d., Afdeling for Gammel og Ny Testamente, Det Teologiske Fakultet, Aarhus Universitet”. Begge har medtaget det på deres universitære publikationsliste.

Som det ottende og sidste eksempel, der er plads til, skal nævnes de *kirkelige embeder og hverv*, som adskillige universitetsteologer oplyser på deres universitære CV. F.eks. nævner en del, at de eller har været *hjelpepræst / sognepræst* i Folkekirken. Det drejer sig bl.a. om – nuværende eller pensionerede – lektor, dr.theol. Helge Kjær Nielsen,¹³ professor, dr.theol. Viggo Mortensen,¹⁴ lektor, ph.d. Bo Kristian Holm, lektor, lic.theol. Carsten Bach-Nielsen, lektor Else Holt, cand.theol., ph.d.-stipendiat Mette Behrndtz, professor, dr.theol. Peter Widmann,¹⁵ cand.theol., ph.d.-stipendiat Lone Hindø og professor Kirsten Nielsen, alle fra Det Teologiske Fakultet i Århus.

Lad os rekapitulere nogle hovedpunkter: I gennemgangen er der givet eksempler på universitetsteologer, der *qua universitetsforskere* mener, at teologi som helhed (bibleksegesi, kirkehistorie, systematik, praktisk teologi) ikke blot har til formål at studere kristendom, men også at bidrage til at videregive den, argumentere for dens samtidige gyldighed og universelle relevans (eksempel 1); der mener, at faget dogmatik har til formål at videregive og nyformulere det kristne trosgrundlag, ikke blot kritisk og åbent, men også i troskab mod kirkens bekendelse; der mener, at (dele af) teologi skal være både kritisk og konstruktiv i forhold til kristendommen (eksempel 2); der forfatter og kategoriserer kirkeprædikener, prædikenvejledninger og kristeligt orienterede udgivelser i øvrigt som videnskabelige publikationer (eksempel 3-5); der har deltaget i en omfattende revision af en officiel-kirkelig oversættelse af den hebraiske bibel, hvilket har indebåret kirkelige hensyn og harmoniseringer *en masse* (eksempel 6); der anser det for afgørende at drive teologi for kirkens skyld; der mener, at kristendommens budskab er verdens bedste; der taler om Guds uudslukkelige kærlighed til den skabte verden, og som ønsker at udbrede kristendommen (eksempel 7); der mener, at specifikt kirkelige embeder tæller som videnskabeligt relevante meritter

¹³ Jf. person.au.dk/da/hkn@teo.au.dk/cv. Nielsen gik af i 2006.

¹⁴ Jf. person.au.dk/en/vm@teo.au.dk/cv. Mortensens arbejde som hjelpepræst står kun anført på hans engelske CV.

¹⁵ Jf. person.au.dk/da/pw@teo.au.dk/cv. Widmann gik af i 2009.

(eksempel 8). Gennemgående abonneres der på en metafysisk fænomenologi enten som en mulighed eller som en forudsætning; f.eks. omtales Gud gerne som en ontologisk realitet.¹⁶

Kort sagt: Det er denne form for universitetsteologi, som jeg vil betegne som kristendomsproduktion, subsidiært som bidrag til kristendomsproduktion. I det omfang, at videnskabelige teorier og metoder inddrages – og det gør de nogle gange, andre gange ikke – er det ofte i den kristne religions tjeneste. Med andre ord: Ifølge adskillige universitetsteologer har teologi ikke blot som formål at *studere* kristendom, men også at *opretholde og udbrede* den. Den skal både være kritisk og konstruktiv. Ifølge adskillige repræsenterer denne dobbeltrolle i øvrigt ikke en problematisk modsætning; tværtimod, ud fra en *intern* teologisk opfattelse af videnskab opfattes den tilsyneladende som forskellige sider af samme videnskabelige mønt. Sagt på en anden måde: Det er gammelkendt, at universitetsteologien bidrager indirekte til kristendomsproduktion i kraft af den akademiske præsteuddannelse; som godtgjort ovenfor er der dele af universitetsteologien, der også bidrager direkte.

Hvordan må det opfattes ud fra en ekstern videnskabelig betragtning? Hvordan må det vurderes ud fra andre fagområders videnskabsopfattelse, herunder fremfor alt religionsvidenskab? Før vi skal se på det, skal vi først kaste lidt mere lys over teologiens fagforståelse og erkendelsesinteresse i øvrigt; se på det, der ofte er blevet fremhævet som et særligt karakteristikum for universitetsteologi sammenlignet med religionsvidenskab.

Eksempler på sandhedsspørgsmål

I den allerede nævnte antologi fra 1996 skrev professor Peter Widmann: ”Religionsvidenskabens går ud fra en hypotese om, at religion kan forstås uden antagelse af gyldigheden af bestemte religiøse sandheder. ... Teologien går omvendt ud fra den formodning, at der ligger en sandhed / gyldighed / værdi i en bestemt religion, der på sin side kan relativere alle andre sandhedskrav.” (Widmann 1996a: 20). Desuden tilslutter han sig det synspunkt, at ”det i religionen liggende sandhedskrav må udsættes for diskussion og efterprøvning.” (Widmann 1996a: 16; se også 17-19).

I en redegørelse for ligheder og forskelle mellem de samme to fag skrev lektor, lic.theol.

Vagn Andersen fra religionsvidenskab på Aarhus Universitet i 1996:

¹⁶ Det skal bemærkes, at nogle af de skrifter, som der henvises til ovenfor, kategoriseres som ”formidling” på de universitære publikationslister. Men det gør efter min opfattelse ingen forskel i vurderingen af dem i denne kontekst; formidling handler jo ikke om at ændre *substansen*, men om at gøre den tilgængelig for en bredere kreds, undertiden alment tilgængelig. Med andre ord: Uanset om skrifter kategoriseres som forskning eller forskningsformidling, må der stilles de samme basale krav til dem, når de anføres på en *universitær, videnskabelig litteraturliste*; om disse basale krav, se nedenfor. Det kan og bør imidlertid ikke gælde interviews og lignende, hvor forskeren i mange tilfælde ikke har herredømmet over den endelige ordlyd.

Man kommer kort sagt næppe uden om, at det hører teologiens definition til som teologi, at den på én eller anden måde – det være sig aldrig så kritisk distanceret og reflekteret – er optaget af sandhedsprætentionen i den tradition, den udforsker. Bearbejdelsen af spørgsmålet om overleveringens aktuelle gyldighed tilkommer inden for teologien især de systematiske discipliner. På dette punkt har religionsvidenskaben det unægtelig meget nemmere. Den sætter simpelthen – i hvert fald i sin i dag toneangivende form – den interne sandhedsprætention i de enkelte behandlede religiøse traditioner i parentes for i stedet empirisk at udforske dem som faktisk foreliggende menneskelige kulturfænomener. (Andersen 1996: 65).

I en sammenligning ligeledes af teologi og religionsvidenskab anfører *Gads Bibelleksikon*, der er et nyere standardværk inden for dansk bibelforskning, således:

De to discipliners forskningsområde er det samme, de bibelske tekster; men teologien forholder sig tillige til den omstændighed, at disse tekster har en særlig status i den kristne kirke. Derfor må b.[ibelforskningen] som teologisk disciplin til forskel fra religionsvidenskaben ikke blot stille spørgsmålet om historisk mening, men også spørgsmålet om sandhed og gyldighed. (Nissen 1998: 87).

I flere tilfælde har professor, dr.theol. Svend Andersen fra Det Teologiske Fakultet i Århus betonet normativiteten som et centralt element i teologiens eksistensberettigelse. I 2001 skrev han: ”Teologien er normativ i den forstand, at den er *en undersøgelse af kristendommen i lyset af dennes iboende gyldighedspretention*. Gyldighedspretentionen er knyttet til to afgørende aspekter af den kristne religion: dens karakter af *lære* og dens karakter af *livsmulighed/livsform*.” (Andersen 2001: 173). I en anden sammenhæng har han præciseret, at kristendommens *læreaspekt* angår dens *sandhed* (Andersen 1999: 169-170).

I 2004 skrev Troels Nørager, lektor, dr.theol. og prodekan (og fra 2005 ph.d.-skoleleder) ved Det Teologiske Fakultet i Århus en præsentation af teologiens videnskabsforståelse. Her argumenterede han for,

at det – måske netop i en tid, hvor filosofien er blevet ’eftermetafysisk’ (Habermas) – er vigtigt at have et sted, hvor man beskæftiger sig med ’de store spørgsmål’ og gør det i et *normativt* perspektiv. Men hvori består dette normative? Det består, så vidt jeg kan se, deri, at teologer lægger den *forudsætning* til grund for deres arbejde (uanset om de er eksegeter, historikere eller systematikere), at de kristne tekster og den kristne tradition er værd at udlægge og forsøge at aktualisere. Men mere end det: Teologien arbejder ud fra den forudsætning, at ’Gud’ er en værdifuld og perspektivrig *hypotese*. (Nørager 2004: 20).

I slutningen af 2006 skrev sognepræst Kaj Mogensen, der har været censorformand for de teologiske fakulteter i Danmark fra 1994 til 2006, en artikel, hvori han fremlagde sine (som underoverskriften lyder) ”Overvejelser om teologi som universitetsvidenskab og som kirkelig inspirationskilde”. Heri slog han til lyd for, at:

Teologi er – også som universitetsfag – en videnskab, hvor man vover at antage den opfattelse, at det er muligt, at Gud *er*, og at talen om Gud og om menneskelivet i forhold til Gud kan være meningsfuld. ... Teologien vover at stille kritiske spørgsmål til antagelsen af, at Gud *er*, og til Jesustroen. Den tager ud fra klargjorte kriterier konstruktiv kritisk stilling til de udformninger, som troen og bekendelsen har haft og har. (Mogensen 2006: 1057).¹⁷

I *Universitetsavisen* nr. 9 i 2006 udtalte Steffen Kjeldgaard-Pedersen, professor og dekan ved Det Teologiske Fakultet i København, at teologi er forpligtet på ”den helhed som er kristendommen i dens historie og overlevering og spørgsmålet om dens mulige sandhed. Den forpligtelse vil du jo aldrig finde på et religionsvidenskabeligt institut. For der er alle religionsformer jo lige interessante.” (Kjeldgaard-Pedersen 2006: 11). Interviewet gav anledning til debat i *Universitetsavisen*, hvilket afstedkom et nyt interview med Kjeldgaard-Pedersen; denne gang i *Tabu*, der er et internt tidsskrift på Afdeling for Religionsvidenskab ved Københavns Universitet. Her tages sandhedsspørgsmålet atter op til drøftelse, og dekanen uddyber, at teologi ikke vil ”forpligte sig på den antagelse, at religion restløst er en social konstruktion, men ser det som en reduktion, der ikke er nødvendig. Teologi lader den mulighed stå åben, at der kan være en mening eller betydning i teksterne, som ikke er socialt konstrueret.” (Kjeldgaard-Pedersen 2007: 6).

Som det fremgår, går universitetsteologiens erkendelsesinteresser og faglige aspirationer videre end religionsvidenskabens. Lad os prøve at sammenfatte et par hovedpunkter, som ovenstående tilsyneladende deler, helt eller delvist. Ud over at studere kristendom i historie og nutid undersøger teologien for det første også kristendommens iboende sandhedsprætention, sandhedsspørgsmål, sandhedskrav, gyldighedsprætention, og hvad det ellers bliver kaldt. Den arbejder for det andet ud fra den forudsætning, at Gud (med eller uden anførelsestegn) er en konstruktiv hypotese. Dermed skal teologiens problemfelt ikke kun forstås i deskriptiv, relativ forstand – det vedrører ikke kun studiet af menneskers forestillinger og praksisser i relation til kristendommen. Det har også en

¹⁷ Mogensen (2006: 1057) tilføjer, at universitetsteologi *også* kan drives ”ud fra den forudsætning, at Gud ikke *er*, og at troen på Gud er en illusion.” Men artiklen igennem slår han til lyd for, at den overvejende er og skal være en kritisk inspirationskilde for kirken; f.eks. beskriver han kirkens ønsker til universitetsteologien således: ”I skal blive ved med konstruktiv kritik, teologisk nytænkning og traditionsbesindelse.” (Mogensen 2006: 1058).

normativ og potentielt ikke-relativerbar¹⁸ og ikke-konstrueret¹⁹ side, som teologi vil underkaste en kritisk efterprøvning.

Et grundlæggende spørgsmål i denne artikel er: Hører kristendomsproduktion, bidrag til kristendomsproduktion, normative spørgsmål om kristendommens sandhed samt hypoteser om Gud hjemme i videnskabens haller? Har prædikener noget med videnskab at gøre? Er det universitetets opgave, om så nok så kritisk og reflektivt, at bidrage til opretholdelsen af en religion? Og i bekræftende fald: Hvorfor kun én? Har den nogen mulighed for at efterprøve en påstand om, at kristendommen repræsenterer en absolut, ontologisk sandhed? Hvad siger andre videnskaber hertil?

Sekulær videnskab

Hvad religionsvidenskab angår, kan der ikke gives noget entydigt svar. Tidligere har den såkaldt religionsfænomenologiske skole spillet en fremtrædende rolle. Med en opfattelse af religion som et irreducibelt *sui generis*, en søgen efter religionens essens, en intuitiv forståelse som mål samt en religiøs kulturkritik har den været et eksempel på en alt andet end skarp adskillelse mellem religion, teologi og religionsforskning. De berømteste eksponenter for denne skole er Rudolf Otto, Gerardus van der Leeuw og Mircea Eliade. Det samme har kendetegnet diverse tiltag til, at religionsvidenskab skulle indtage en nøglerolle i en interreligiøs dialog, ja, endog bidrage til alle religioners enhed, universel fred, broderskab og lignende (Sharpe 1998: 251-266).

Disse eksempler (og flere til kunne nævnes) har imidlertid været genstand for ekstensiv kritik,²⁰ og de har aldrig stået alene. Siden fremkomsten af den moderne religionsforskning – om det så er i eller uden for religionsvidenskab – har sekulære teorier og metoder spillet en indflydelsesrig rolle. Som nogle af de vigtigste foregangsmænd skal nævnes Edward Tylor, James Frazer (evolutionistisk antropologi), Sigmund Freud (psykoanalyse), Émile Durkheim, Max Weber (sociologi), Bronislaw Malinowski, A.R. Radcliffe-Brown (funktionalisme), E.E. Evans-Pritchard, Clifford Geertz (symbolstudier, fortolkende antropologi), Claude Lévi-Strauss (strukturalisme), Peter Berger (videnssociologi), E. Thomas Lawson, Robert McCauley, Pascal Boyer (kognitionsvidenskab). Alle indbyrdes forskelle og forskellige emfaser til trods må sekulære tilgange siges at præge vestlig religionsforskning i dag, herunder dansk religionsforskning. I denne kontekst skal kun to karakteristika fremhæves:

¹⁸ Jf. Widmann ovenfor.

¹⁹ Jf. Kjeldgaard-Pedersen ovenfor.

²⁰ Se f.eks. Smith 1995: 898; McCutcheon 1997; Jensen 1998; Joy 2000.

Det sekulære indebærer for det første en afvisning af at beskæftige sig med religionernes sandhedskrav. Det ligger uden for videnskabens domæne at kunne afgøre, positivt eller negativt, f.eks. guders eksistens. Ligesom den ikke kan godtgøre, at guder eksisterer, kan den heller ikke godtgøre, at de ikke eksisterer. Metafysik, en ultimativ virkelighed, *das Ding an sich* og lignende kan kun være genstand for tro, eventuelt subjektiv oplevelse, ikke intersubjektiv viden. Religionsforskningen kan nok være enig med teologi i, at man principielt ikke kan *udelukke* Gud, absolutte sandheder og lignende, men når man ikke kan *undersøge* dem på videnskabelige præmisser, er de ekskluderet fra videnskabens gebet. Ja, selv som hypoteser, da de unddrager sig falsifikation.

Med andre ord: Når vestlig religionsforskning studerer religion fremfor alt som et menneskeligt og kulturelt produkt, skyldes det ikke, at den nødvendigvis afviser eksistensen af en overnaturlig fænomenologi, men at den ikke kan underkastes videnskabelige undersøgelser, om det så er verifikation, falsifikation eller sandsynliggørelse. I videnskabens verden kan man kun studere religion som observerbart, intersubjektivt fænomen; ikke guder, men menneskers forestillinger om guder, som det ofte er blevet pointeret. Det videnskabelige studium af religion er – etymologisk betragtet – antropologi, ikke teologi.

Denne tilgang har man kaldt metodologisk agnosticisme, der i praksis fører over i det, man har kaldt metodologisk naturalisme. Det betyder, at religioner forklares som historisk, socialt, kulturelt, biologisk, psykologisk, kognitivt betingede fænomener. Men uden at man – skal man aflægge epistemologisk regnskab – med sikkerhed kan slå fast, at de *udelukkende* er det. Det ligger uden for religionsforskningens kompetenceområde at kunne tage stilling til ateisme, hvad der er sand religion, falsk religion og lignende spørgsmål af ontologisk art.

Det sekulære indebærer for det andet, at religionsproduktion og religionsforskning skal være klart adskilt. Religion er objekt i videnskaben, ikke subjekt; det er noget, man prøver at beskrive, forklare og forstå i videst mulige omfang, ikke noget, man skal opretholde og udbrede. Da sidstnævnte ikke har noget vidensfremmende formål i videnskabelig forstand og typisk forudsætter, at en overnaturlig fænomenologi tillægges ontologisk realitet, ligger det uden for videnskabens rammer.

Omvendt er det heller ikke religionsforskningens mål at nedbryde religion, selv om den unægteligt indeholder et religionskritisk potentiale i kraft af, at den behandler religion på andre præmisser end religionens egne. Det gør den dels ved, at den i større eller mindre grad reducerer religion i forhold til dens selvforståelse, dels ved at den studerer så vidt muligt alle religioner på

samme kritiske betingelser. Dermed rummer religionsforskningen ligesom andre videnskaber en vigtig arv fra Oplysningstiden, nemlig et normativt aspekt af erkendelsesmæssig art: Viden står over tro, trods alle postmodernistiske og poststrukturalistiske forsøg på at udviske forskellene.²¹

For så vidt repræsenterer den sekulære religionsforskning i dag blot en tilpasning af et fællesuniversitært rationalitetsbegreb til udforskningen af religion. At den simpelthen er kommet på epistemologisk omdrejningshøjde med det øvrige *academia*. Ligesom de fleste videnskaber for længst har ekskluderet metafysik fra videnskabens domæne, således også toneangivende dele af religionsforskningen i dag. Og ligesom de fleste videnskaber afviser at have til opgave at udbrede politiske og religiøse ideologier, således afviser væsentlige dele af religionsforskningen at bidrage til at udbrede religion. At der således er sket en videnskabeliggørelse af religionsforskningen og ikke en religionsgørelse af andre fagområder, skyldes ikke blot den almindelige sekularisering, men også at nogle af religionsforskningens vigtigste teorier og metoder er overtaget fra andre fagområder. Ikke mindst antropologi, sociologi og historie.

Selv om der ikke nødvendigvis er en væsensforskel mellem videnskabelige diskurser på den ene side og politiske og religiøse diskurser på den anden, sådan som postmodernister og poststrukturalister har argumenteret for, er der en afgørende gradsforskel. At videnskab kan have politiske og religiøse implikationer og konsekvenser, positive såvel som negative,²² er ikke ensbetydende med, at videnskab, politik og religion er tre alen ud af selvsamme stykke. Af videnskab må man kræve, at den så vidt muligt er teoretisk reflekteret og velbegrundet, empirisk velfunderet, metodisk holdbar, intersubjektivt testbar, og at den generelt har et vidensfremmende formål (jf. Wiebe 2000). Og skønt objektivitet og neutralitet er uopnåelige idealer, bør de naturligvis være vejledende idealer; andet risikerer at blive et *carte blanche* til subjektivisme, amatørisme og propaganda. De samme betingelser gælder som bekendt hverken i politikens eller religionens verden.

Vurdering

Hvilke konsekvenser har den moderne videnskabs nærmest konstitutive sekularitet for vort emne? Hvordan må ovenstående eksempler på universitetsteologers bidrag til *kristendomsproduktion* og optagethed af *sandhedsspørgsmål* vurderes ud fra en ekstern videnskabelig synsvinkel? Hvad det

²¹ Til sekulær, også kaldt bl.a. humanistisk, antropologisk, naturalistisk, socialvidenskabelig og ikke-transcendentalistisk religionsforskning, se f.eks. Baal & Beek 1985; Rothstein 1997; Jensen 1997; 1998; Jensen & Rothstein 2000 (i sidstnævnte, se især Geertz 2000; Martin 2000; Rudolph 2000); Brown & McCutcheon 2000; Stausberg 2009.

²² Islam og miljøet er velkendte debatfelter, der ofte involverer og kvalificeres af universitetsforskere.

første angår, er det indlysende, at prædikener tilhører eksklusivt en kirke-konfessionel diskurs, ikke en videnskabelig. Her kunne astronomer med samme ret sætte horoskoper på deres universitære publikationsliste. Prædikenevejledninger, kristen opbyggelseslitteratur, kirkelige stiftsbøger, kirkeligt autoriserede bibeloversættelser, kristent studiemateriale m.m. repræsenterer i det væsentlige også ikke-videnskabelige genrer, har et religiøst orienteret formål og bidrager på forskellig vis til opretholdelse af den kristne kirke. Universitetsteologers udtalelser qua universitetsforskere om Guds og Djævelens eksistens, Guds storhed og kærlighed til den skabte verden, at kristendommen er verdens bedste religion og lignende er der, så vidt vides, ingen videnskabelige undersøgelser, der underbygger. En universitetsteologi, der som helhed eller for deles vedkommende ikke blot arbejder akademisk-kritisk med kristendom, men også målrettet for dens opretholdelse, må ligeledes siges at overskride videnskabens rammer. Kirkelige embeder som hjælpepræst og sognepræst kan kun siges at have relevans for teologi, når den forstås som en specifikt kirkelig disciplin, ikke en videnskabelig (eller i alt fald som noget, der *også* er en specifikt kirkelig disciplin).

Måske vil nogen forsvare sig med, at arbejdet er funderet på kritiske og analytiske præmisser, og det er der sandt nok også noget af det, der er; andet er ikke. Men her er det en afgørende tilføjelse, at det i de fleste tilfælde er kritisk og analytisk med et *kristent formål for øje*, ofte i forening med en accept af en *metafysisk fænomenologi* (f.eks. Gud og Helligånden), og dermed er det naturligvis kun kritisk og analytisk til *en vis grænse*. Man er således indfanget i et centralt problem, når man insisterer på videnskabeligheden: Hvordan forholde sig kritisk til en metafysisk-religiøs tradition, hvis eksistens man samtidig arbejder for at opretholde? Kan man være forsker i og advokat for en religion på én og samme tid? Nej, det mener jeg ikke. Dertil er diskurserne alt for forskellige; det ene vil i større eller mindre grad ske på bekostning af det andet. Den videnskabelige kritik er principielt ubegrænset, og den er tvunget til at foregå på ikke-metafysiske betingelser og uafhængigt af (specifikke) religiøse formål. Ingen af delene er forenelig med religion, herunder kristendom, i traditionel forstand.

Sagt på en anden måde: Når adskillige teologer abonnerer på det forhåndskrav til universitetsteologi, at den skal stå for en kritisk og konstruktiv tilgang til kristendom – og dermed på forhånd udelukker muligheden af en kritisk og destruktiv tilgang hertil – har de sat sig mellem to disparate stole. Nemlig universitetets og kirkens. Så har de i realiteten lagt forhåndsrestriktioner på det, der ellers er et af universitetets gamle adelsmærker: Den ubetingede sandhedssøgen. En

konstruktiv (positiv eller loyal) holdning til en religion bør naturligvis lige så lidt være et kriterium i sig selv, som det modsatte bør være tilfældet.

Hvad sandhedsspørgsmålene angår, der øjensynligt stadig spiller en vigtig rolle i fagområdets erkendelsesinteresse og fagforståelse, stiller sagen sig mere kompleks. Der er formentlig ingen af de citerede, der indtager det præmoderne synspunkt, at studiet af Gud og Sandheden er teologiens direkte objekt; faktisk tager f.eks. Svend Andersen (1999: 169) og Troels Nørager (2004: 19) eksplicit afstand herfra. Ikke desto mindre er den akademiske interesse heri langt fra opgivet, men blot blevet rekonceptualiseret på forskellig vis. F.eks. betegnes Gud som en konstruktiv hypotese, som universitetsteologien skal stille kritiske spørgsmål til og arbejde ud fra; eller også slås der til lyd for, at universitetsteologien har til opgave at undersøge kristendommens iboende sandhedskrav, gyldighedsprætention osv. Eller lignende.

Med andre ord: Alle interne forskelle, nuancer og forbehold til trods har man stadig ikke opgivet ønsket om eller afvist muligheden af at kunne komme til klarhed med kristendommens ontologiske status. Ganske vist tages der ikke længere noget *for givet*; nu foretages der på god, akademisk vis kritiske undersøgelser af hypoteser, antagelser, formodninger, muligheder, og hvad det ellers bliver kaldt. Spørgsmålet er imidlertid, om den videnskabelige grav dermed er velforvaret. Problemet ud fra en ekstern betragtning er grundlæggende, at man vil undersøge noget, der videnskabeligt ikke kan undersøges, og hypotetisere noget, der videnskabeligt ikke kan hypotetiseres. En hypotese om Gud eller kristendommens sandhed lader sig ikke falsificere, og derfor er det ikke en videnskabelig hypotese; af samme grund har den ingen eksistensberettigelse i videnskaben. Erkendelsesinteressen står med andre ord ikke mål med erkendelsesmulighederne.²³ Lektor og afdelingsleder ved religionsvidenskab ved Aarhus Universitet, cand.theol. Anders Klostergaard Petersen, har i flere artikler kritiseret denne side af den akademiske teologi; i 1999 skrev han (dengang adjunkt) bl.a.:

En fremtidig teologisk uddannelse må i erkendelse af sin universitære status opgive enhver fordring på at tale ontologisk om Gud. Der gives ikke inden for den menneskelige eksistens' rammer – og det er nu engang dem, der definerer universitetet – en ontologisk tilgang til talen om Gud. Som universitetsdisciplin må teologien stille sig tilfreds med at tale om kristen religion i dens epistemiske og sociale konsekvenser.²⁴

²³ Skulle det indvendes, at der findes andre fagområder / fagfolk, der arbejder på lignende vis (?), må svaret efter min opfattelse være: *Two wrongs don't make a right*.

²⁴ Petersen 1999: 141; se også Petersen 2001; 2002; for svar herpå, se Andersen 2001; 2003.

Sandhedsspørgsmålet tilhører traditionelt den normative del af universitetsteologien; selv om det formentlig er det vigtigste, er det normative imidlertid ikke begrænset hertil. Det kan f.eks. også indbefatte spørgsmål om kristendommens aktuelle ”gyldighed” (jf. Svend Andersen ovenfor) og gennemtænkning af teologiske positioner i historie og nutid. Spørgsmål af normativ karakter er ikke inhærent illegitime i videnskabens verden; kun dem, der angår noget, som vi ikke *kan* vide noget om. Og det gælder Gud, Sandheden, Virkeligheden og andre metafysiske entiteter.

Udblik

Afslutningsvist skal det understreges, at intentionen med denne artikel ikke er at give et repræsentativt billede af dansk universitetsteologi som helhed. Intentionen er alene at give et nogenlunde repræsentativt (om end langt fra udtømmende) billede af det, som jeg har kaldt kristendomsproduktion og sandhedsspørgsmål inden for dette fagområde. Det skal også understreges, at dansk teologi ikke er nogen monolit. Der er langt fra enighed om alt, og meget står til debat ligesom inden for andre universitetsfag. Der er endvidere mange universitetsteologer, der arbejder efter samme retningslinjer som humanister generelt, ligesom der findes talrige eksempler på fortrinlig undervisning og forskning i teologisk regi. Historisk som nutidigt. Min fagkritik angår naturligvis ikke dem, hvilket er vigtigt at pointere.

På den anden side skal det også understreges, at det i de fleste tilfælde ikke er inferiøre skikkelser, der er citeret og omtalt. De tæller således adskillige – nuværende eller forhenværende – dekaner, professorer, lektorer, forskningsledere, afdelingsledere, en censorformand m.fl. Der er altså tale om højtstående og indflydelsesrige folk, der har bidraget til at sætte dagsordenen for dansk universitetsteologi i den seneste generation; herunder er der flere, der har udtalt sig om teologi som helhed. Det kræver nødvendigvis en forklaring.

Der er ikke noget nyt i, at universitetets aftagerinstitutioner i større eller mindre grad fungerer efter andre spilleregler end universitetet. Heller ikke at de til en vis grad har indflydelse på udformningen af universitetets uddannelser. Men Folkekirken indtager formentlig en unik position i dette selskab i kraft af, at den abonnerer på en religiøs absolutisme, der siden Oplysningstiden i stigende grad har defineret det modsatte af videnskab. Det skaber uundgåeligt en spænding, for ikke at sige modsætning mellem universitet og kirke.

Et problem ud fra en ekstern ikke-teologisk betragtning er, at dansk universitetsteologi i realitetens verden befinder sig i et krydspres af forskellige krav, interesser og hensyn. Ikke blot skal man både være videnskabens og Folkekirkens tjener. I kraft af at man først og fremmest er

præstelig professionsuddannelse, er ens eksistens som videnskabelig institution også betinget af en religiøs institution. Eller sagt mere direkte: Folkekirken er den gren, som de teologiske fakulteter sidder på.

Og selv om man i princippet har forskningsfrihed som alle andre universitetsfag, og selv om kirken i princippet ikke kan stille krav til teologiens videnskabelighed, og selv om der er talrige eksempler på ganske sekulære teologiske studier, er det på den anden side uundgåeligt, at universitetsteologers tro,²⁵ kirkefolks tilbagevendende pres,²⁶ forskellige former for samarbejde med²⁷ og den eksistensmæssige afhængighed af²⁸ Folkekirken i praksis ikke influerer på universitetsteologien. Det gælder i alt fald dele af faget og flere prominente universitetsteologer; hvordan ellers forklare de mange eksempler på sammenblanding af akademisk og kirkelig teologi (ja, undertiden eksplicit forkyndelse), der i forskellig grad kommer til udtryk ovenfor?

At teologi kan indtage en fagligt set særlig position i den universitære fagkreds, kommer sjældent til udtryk i de officielle teologiske studieordninger og fagbeskrivelser. Men man ser det af og til i andre sammenhænge. I 1991 karakteriserede daværende professor og dekan på Det Teologiske Fakultet i København, Jens Glebe-Møller, nogle af vilkårene for teologistudiet på denne måde:

De fleste teologiske fakulteter i Skandinavien er statsfakulteter, og de skandinaviske statskirker er lutherske. Det står jo for Danmarks vedkommende i Grundloven! Derfor skal man hertillands ikke bevæge sig for langt væk fra den lutherske tradition eller fra hovedstrømmen i den kristne tradition i det hele taget. (McFague 1991: 11).

I 2003 beskrev daværende professor i Det Nye Testamente og studieleder Ole Davidsen ved Det Teologiske Fakultet i Århus universitetsteologi som ”det umuliges kunst”:

Ligesom man siger, at politik er det muliges kunst, ser jeg teologi som det umuliges kunst, fordi der er en spænding i kravet om videnskabelighed på den ene side og i forventningen om kirkelig praksis på den anden side. På en gang arbejder vi med Bibelen, som vi læser alle mulige andre bøger, og alligevel ikke, for vi skal

²⁵ Jf. f.eks. ovenfor, hvor der forekommer flere eksempler herpå, direkte eller indirekte.

²⁶ Der findes i historie og nutid talrige eksempler på præster, biskopper, kirkeorganisationer (m.fl.), der har krævet / ønsket, at de teologiske fakulteter og liberale universitetsteologer skulle tage større hensyn til kirken. *Kristeligt Dagblad* har ofte været forum for debat herom.

²⁷ Som konkrete eksempler kan nævnes universitetsteologer, der også arbejder som hjælpepræst; der også forfatter prædikener, prædikenevejledninger såvel som kirkeligt præget / orienteret / hensigtsmæssig litteratur i øvrigt; der sammen med diverse kirkeorganisationer også deltager i tilvejebringelsen af en officiel, kirkeligt autoriseret bibeloversættelse; der sammen med højtstående kirkefolk også arbejder for et øget samarbejde mellem de teologiske fakulteter og Folkekirken (til de første tre eksempler, se ovenfor; til det sidste, se Kirkeministeriet 2008: 71-87).

²⁸ Som sagt indledningsvist er de teologiske fakulteters eksistens afhængig af kirken i og med, at den er aftager af godt 90 procent af de teologiske kandidater.

samtidig respektere, at vi arbejder med de kristne grundtekster, der fungerer i den kirkelige sammenhæng. (Davidsen 2003: 73-74).

I 2010 formulerede teologisk professor Svend Andersen følgende kirkeligt betingede krav til universitetsteologien:

Og de forskellige teologiske fag har den fælles opgave at fortolke kristendom som en livsforståelse, der giver mening i nutidens verden. Kun en sådan teologi – der adskiller sig fra religionsvidenskab – kan folkekirken bruge som det akademiske grundlag for præstegerningen. Og en sådan teologi bør fastholdes på offentlige universiteter som del af den støtte til folkekirken, Grundloven sikrer. (Andersen 8.4.2010).

Igen, som vi allerede har set flere eksempler på ovenfor: Man skal tjene videnskaben og kirken på samme tid, hvilket ligner en gordisk knude, når man betænker de grundforskellige diskurser, som de normalt abonnerer på. Men ikke altid som vist i denne artikel. Spørgsmålet er imidlertid, hvad det videnskabelige samfund i øvrigt siger hertil? Har institutionaliseringen ved universitetet ikke en pris, som indledningscitateret til denne artikel påpeger? Og danner de ikke- eller semividenskabelige opfattelser, som den kirkelige teologi indebærer, ikke præcedens? Skal man være konsekvent, kan man i lyset heraf ikke afvise akademiske producenter af f.eks. konfucianisme, jødedom, islam og hinduisme på universitetet. Men det ville flerdoble problemet snarere end løse det.

En effektiv løsningsmodel på de problematiske forhold kunne være at redefinere de teologiske fakulteters formål, således at de ikke længere havde til opgave at stå for den akademiske præsteuddannelse. Derved ville kirkens og videnskabens interesser kunne holdes adskilt, og derved ville kirken og videnskaben kunne få, hvad de hver især har krav på.²⁹ Det ville imidlertid efter al sandsynlighed forudsætte en adskillelse af kirke og stat, men trods mange diskussioner herom i tidens løb er der ingen tegn på, at en sådan er nært forestående i Danmark.

I Norge har man siden 1824 kunnet tage teologisk kandidateksamen ved Det Teologiske Fakultet i Oslo og ved Menighedsfakultet i Oslo siden 1913.³⁰ Det Teologiske Fakultet har fortsat dette som hovedopgave, mens dets fremtidige stilling er usikker, efter det i 2008 blev besluttet, at

²⁹ Hvad der i så fald skulle være de teologiske fakulteters opgave og eksistensberettigelse, er naturligvis et åbent spørgsmål. En religionsvidenskabelig uddannelse med kristendom som den centrale omdrejningsakse, legitimeret af den kolossale rolle, som kristendommen har spillet i de sidste par tusinde år?

³⁰ Jf. Högskoleverket 2008: 146. I denne rapport kan man finde en omfattende karakteristik og undersøgelse af svensk teologi og religionsvidenskab såvel som en kort karakteristik af hhv. norsk og dansk teologi og religionsvidenskab.

forbindelsen mellem stat og kirke skal løsnes. En grundlovsændring på dette område skal efter planen træde i kraft i 2012.³¹

I Sverige har man forsøgt at hugge den gordiske knude over. Dog med tvivlsom succes. Som følge af at kirke og stat blev adskilt i 2000, blev den teologiske kandidateksamen ved de svenske universiteter afskaffet i 2007. Siden 2005 har man i universitært regi imidlertid kunnet tage såkaldt pastoralteologiske kurser, der formelt set er ikke-konfessionelle, men reelt har en konfessionel slagside. Det er for så vidt udtryk for en paradoksals udvikling. Hvor man tidligere blev præst ved at aflægge teologisk kandidateksamen ved universitetet og ved efterfølgende at tage en etårig uddannelse ved den svenske kirkes pastoralinstitut i Lund eller Uppsala, har man efter skilsmissen af kirke og stat lagt hovedparten af den hidtidige pastoralteologiske uddannelse ved universitetet. Ikke overraskende er det blevet genstand for kritik, bl.a. fra *Högskoleverket: Swedish National Agency for Higher Education*, der har til opgave at evaluere, udvikle og kvalitetssikre uddannelserne ved de svenske universiteter og højskoler. I en rapport fra 2009 skriver det bl.a.:

Mot bakgrund av Svenska kyrkans skiljande från staten år 2000 och mot bakgrund av kursernas klart konfessionella karaktär anser Högskoleverket att det är olämpligt att statliga utbildningsanordnare inom det ordinarie kursutbudet ger en utbildning för ett specifikt trossamfunds ledare. Denna uppfattning delas av majoriteten av bedöarna. Verket ifrågasätter de pastoralteologiska kursernas förekomst på svenska universitet. (Högskoleverket 2009: 9).

Dermed er der markeret en forskel til den præstelige professionsuddannelse i Danmark, hvor man skal tage et enkelt semesters kursus på et pastoralseminarium, efter at den teologiske universitetsuddannelse er gennemført. Spørgsmålet er dog, hvor længe denne adskillelse mellem det universitetsteologiske og pastoralteologiske felt vil fortsætte. I 2008 blev det foreslået af en kirkeministeriel arbejdsgruppe bestående af højtstående kirkelige og universitetsteologiske repræsentanter at oprette et ”Pastoralteologisk Institut”, hvor man allerede som universitetsstuderende skal kunne få praktisk indsigt i pastoralteologi, et fag, som endda skal integreres tidligt i studieforløbet (jf. Kirkeministeriet 2008: 6; 71-78). Uanset hvad der sker, betyder *status quo* ikke, som denne artikel viser, at der ikke allerede findes adskillige kirkelige og kirkeligt orienterede elementer inden for dansk universitetsteologi.

³¹ Se hertil www.dagsavisen.no/innenriks/article343250.ece; www.kristeligt-dagblad.dk/artikel/282986:Kirke---tro--Norge-loesner-baand-mellem-stat-og-kirke.

Litteratur

- Andersen, Svend, 1999. Studiet af den kristne livsmulighed. *Fønix*, 23 (3): 169-174.
- Andersen, Svend. 2001. Replik: Teologiens nødvendige normativitet. *Fønix*, 25 (3): 168-175.
- Andersen, Svend. 2003. Teologiens videnskabelighed – normativitet eller reduktionisme? *Fønix*, 27 (3): 160-166.
- Andersen, Svend. 8.4.2010. Universiteter og folkekirke hænger sammen. *Kristeligt Dagblad*.
- Andersen, Vagn. 1996. Forholdet mellem teologi og religionsvidenskab. *Dansk teologisk og religionsvidenskabelig forskning*, red. Kirsten Nielsen & Inge Bryderup, København: Statens Humanistiske Forskningsråd, 64-67.
- Baal, J. van & W.E.A. van Beek. 1985. *Symbols for Communication: An Introduction to the Anthropological Study of Religion*. Assen: Van Gorcum.
- Bjerg, Svend. 2002. *Kunsten at prædike*. København: Aros.
- Bjerg, Svend. 2008. *Profane prædikener*. København: Anis.
- Brown, Willi & Russell McCutcheon (red.). 2000. *Guide to the Study of Religion*. London: Cassell.
- Cappelørn, Niels Jørgen (red.). 1986. *Fra tekst til prædiken: Prædikenvejledning til 1. tekstrække*. København: Gad.
- Davidsen, Ole. 2003. Professor på en knivsæg. *Det Teologiske Fakultets Årsskrift*, red. Carsten Riis, Troels Nørager & Trine Sørensen, Århus: Det Teologiske Fakultet, 70-75.
- Fatum, Lone. 1998a. Tekstvejledning. 2. juledag; Julesøndag. *Præsteforeningens Blad*, 88 (50): 1162-1163; 1164-1165.
- Fatum, Lone. 1998b. Tekstvejledning. 2. søndag efter helligtrekonger. *Præsteforeningens Blad*, 88 (52-53): 1217-1219.
- Fatum, Lone. 1999a. Tekstvejledning. 2. søndag i fasten. *Præsteforeningens Blad*, 89 (6): 106-109.
- Fatum, Lone. 1999b. Tekstvejledning. 2. søndag efter påske. *Præsteforeningens Blad*, 89 (13-14): 273-276.
- Fatum, Lone. 1999c. Tekstvejledning. Anden pinsedag. *Præsteforeningens Blad*, 89 (18): 396-399.
- Geertz, Armin, 2000. Analytical Theorizing in the Secular Study of Religion. *Secular Theories on Religion: Current Perspectives*, red. Tim Jensen & Mikael Rothstein, Copenhagen: Museum Tusulanum Press, 21-31.
- Grønkjær, Niels. 1995a. Tekstvejledning. 2. søndag efter helligtrekonger. *Præsteforeningens Blad*, 85 (51-52): 1106-1107.
- Grønkjær, Niels. 1995b. Tekstvejledning. 2. søndag i advent. *Præsteforeningens Blad*, 85 (47): 1014-1016.
- Grønkjær, Niels. 1995c. Tekstvejledning. Juleaften; 2. juledag. *Præsteforeningens Blad*, 85 (49): 1055-1056; 1058-1060.
- Grønkjær, Niels. 1995d. Tekstvejledning. Nytårsdag. *Præsteforeningens Blad*, 85 (50): 1083-1085.
- Grønkjær, Niels. 1996. Tekstvejledning. Sidste søndag efter helligtrekonger. *Præsteforeningens Blad*, 86 (2): 30-31.
- Herbener, Jens-André P. 2004a. *Bibelovertættelse mellem konfession og videnskab: Et bidrag til en religionshistorisk vurdering af Bent Melchior's overættelse af de fem Mosebøger fra 1977-87, den autoriserede bibelovertættelse fra 1992, og Ny bibelovertættelse – på videnskabeligt grundlag fra 2001*. København: C.A. Reitzels Forlag. Let revideret / udvidet guldmedaljeafhandling.
- Herbener, Jens-André P. 2004b. 1992-bibelen: Et præliminært bidrag til belysning af overættelsens art og baggrund. *Chaos: Dansk-norsk tidsskrift for religionshistoriske studier* (42): 43-67.
- Holt, Else. 1992a. Tekstvejledning. Juledag. *Præsteforeningens Blad*, 82 (50): 1020-1021.
- Holt, Else. 1992b. Tekstvejledning. Helligtrekongers søndag. *Præsteforeningens Blad*, 82 (51): 1048-1050.
- Holt, Else. 1992c. Tekstvejledning. 2. søndag efter helligtrekonger. *Præsteforeningens Blad*, 82 (52-53): 1067-1068.

- Holt, Else. 1993a. Tekstvejledning. Sidste søndag efter helligtrekonger. *Præsteforeningens Blad*, 83 (2): 28-29.
- Holt, Else. 1993b. Tekstvejledning. Sexagesima. *Præsteforeningens Blad*, 83 (3): 62-64.
- Høgskoleverket. 2008. *Granskning av utbildningarna inom religionsvetenskap och teologi: Nationell bild*. Rapport fra 2008 (se www.hsv.se/download/18.5dc5cfca11dd92979c480001589/0841R.pdf).
- Høgskoleverket. 2009. *Beslut om ifrågasättande av examensrätter m.m. efter fördjupade granskningar av utbildningar inom religionsvetenskap och teologi*. Rapport fra 2.6.2009 (se www.hsv.se/download/18.1dbd1f9a120d72e05717ffe3771/643-3060-07+b.pdf).
- Iversen, Hans Raun. 7.4.2009. Den pensionerede urmager dominerer endnu. *Kristeligt Dagblad*.
- Jacobsen, Anders-Christian. 21.7.2007. Menighedsfakultetet gavner ikke kirken. *Kristeligt Dagblad*.
- Jensen, Tim. 1997. Mod en kontemporær religionsvidenskabelig religions-, kultur- og samfundskritik? Et bidrag til debatten om fagets fremtid. *Chaos: Dansk-norsk tidskrift for religionshistoriske studier* (27): 129-150.
- Jensen, Tim. 1998. Religionsvidenskaben og religionskritikken - før og nu. *Kritisk forum for praktisk teologi*, 18 (73): 28-48.
- Jensen, Tim & Mikael Rothstein (red.). 2000. *Secular Theories on Religion: Current Perspectives*. Copenhagen: Museum Tusulanum Press.
- Joy, Morny. 2000. Beyond Essence and Intuition: A Reconsideration of Understanding in Religious Studies. *Secular Theories on Religion: Current Perspectives*, red. Tim Jensen & Mikael Rothstein, Copenhagen: Museum Tusulanum Press, 69-86.
- Kirkeministeriet. 2008. *Betænkning 1503: Uddannelse og efteruddannelse af præster*. Rapport fra december 2008 (se www.km.dk/fileadmin/share/Praesteuddannelse/Betaenkning_1503.pdf).
- Kjeldgaard-Pedersen, Steffen. 2006. På teologisk mission for rektor. *Universitetsavisen*, 9: 10-11. Interview.
- Kjeldgaard-Pedersen, Steffen. 2007. En samtale med dekan Steffen Kjeldgaard-Pedersen om teologi og religionsvidenskab. *Tabu*, 20 (1): 2-15. Interview.
- Lodberg, Peter. 2004. Samarbejdet i Danske Kirkers Råd. *Det Mellemkirkelige Råd: Årbog 2004 - 2005*. København: Det Mellemkirkelige Råd, 47-52.
- Lodberg, Peter. 2007a. Tekstvejledning. Sidste søndag efter helligtrekonger. *Præsteforeningens Blad*, 97 (1-2): 12-13.
- Lodberg, Peter. 2007b. Tekstvejledning. Søndag seksagesima. *Præsteforeningens Blad*, 97 (4): 54-55.
- Lodberg, Peter. 2007c. Tekstvejledning. 1. søndag i fasten. *Præsteforeningens Blad*, 97 (6): 106-107.
- Lodberg, Peter. 2007d. Tekstvejledning. Skærtorsdag. *Præsteforeningens Blad*, 97 (11): 228-229.
- Lodberg, Peter. 2007e. Tekstvejledning. Påskedag. *Præsteforeningens Blad*, 97 (12): 251-252.
- Lodberg, Peter. 21.4.2010. Teologistudiet tjener både teologiens og kirkens sag. www.kristendom.dk.
- Lodberg, Peter. 28.4.2010. Århus vil også i fremtiden uddanne teologer til kirken. *Kristeligt Dagblad*.
- Martin, Luther H. 2000. Secular Theory and the Academic Study of Religion. *Secular Theories on Religion: Current Perspectives*, red. Tim Jensen & Mikael Rothstein, Copenhagen: Museum Tusulanum Press, 137-148.
- McCutcheon, Russell. 1997. *Manufacturing Religion: The Discourse on Sui Generis Religion and the Politics of Nostalgia*. New York: Oxford University Press.
- McFague, Sallie. 1991. *Modeller af Gud*. København: Spektrum. Forord af Jens Glebe-Møller (s. 7-12).
- Mogensen, Kaj. 2006. Fra eksegesi til prædiken og fra prædiken til eksegesi: Overvejelser om teologi som universitetsvidenskab og som kirkelig inspirationskilde. *Præsteforeningens Blad*, 96 (51-52): 1057-1061.
- Mortensen, Viggo. 27.4.2007. Det kristne budskab er verdens bedste. www.religion.dk.

- Müller, Mogens. 30.9.2008. Teologer skal have redskaberne i orden. *Kristeligt Dagblad*.
- Nielsen, Kirsten. 1992. Magt og afmagt i Bibelen. *Aalborg Stiftsbog 1992*. Aalborg: Aalborg Stifts Landemode, 31-42.
- Nielsen, Kirsten. 1994. Kristi Himmelfartsdag. Apostlenes gerninger kap. 1, v. 1-11. Lukas kap. 24, v. 46-53. Markus kap. 16, v. 14-20. *Stenen var væltet fra: En prædikensamling*. København: Den Danske Præsteforening, Kvindeudvalget, 79-82.
- Nielsen, Kirsten. 1995. At sige verden ret farvel: En præsts tanker om døden. *At sige verden ret farvel: Tanker om døden*, red. Ole Werner Thomsen og Ole Knudsen, København: Aschehoug, 137-143.
- Nielsen, Kirsten. 1996. *Billedsprog og Bibelbrug – om at forstå Bibelen*. København: Føltveds Forlag.
- Nielsen, Kirsten. 1998a. Tekstvejledning. Fastelavns søndag. *Præsteforeningens Blad*, 88 (6): 114-115.
- Nielsen, Kirsten. 1998b. Tekstvejledning. Palmesøndag. *Præsteforeningens Blad*, 88 (12): 260-261.
- Nielsen, Kirsten. 1998c. Tekstvejledning. 2. søndag efter påske. *Præsteforeningens Blad*, 88 (14-15): 331-332.
- Nielsen, Kirsten. 1998d. Tekstvejledning. Bededag. *Præsteforeningens Blad*, 88 (17): 377-379.
- Nielsen, Kirsten. 1998e. Tekstvejledning. Kristi himmelfartsdag. *Præsteforeningens Blad*, 88 (19): 435-437.
- Nielsen, Kirsten. 2002. Djævelen og ondskab. *Store ord i nyt format*, red. Tine Lindhardt, Valby: Unitas Forlag, 15-20.
- Nielsen, Kirsten. 2003. *Det Gamle Testamente på gudstjenestens betingelser: Introduktion til de gammeltestamentlige læsninger efter anden tekstrække med sproglige noter af Martin Ehrensvärd*. København: Anis.
- Nielsen, Kirsten & Else Holt. 14.2.2008. Kirken skal fastholde Det Gamle Testamente. *Kristeligt Dagblad*.
- Nissen, Johannes. 1982. *Enhed i Kristus*. København: Folkekirkens Missionsråd.
- Nissen, Johannes. 1986a. Fastelavns søndag. *Fra tekst til prædiken: Prædikenvejledning til 1. tekstrække*, red. Niels Jørgen Cappelørn, København: Gad, 81-84.
- Nissen, Johannes. 1986b. 1. søndag i fasten. *Fra tekst til prædiken: Prædikenvejledning til 1. tekstrække*, red. Niels Jørgen Cappelørn, København: Gad, 84-89.
- Nissen, Johannes. 1986c. 2. søndag i fasten. *Fra tekst til prædiken: Prædikenvejledning til 1. tekstrække*, red. Niels Jørgen Cappelørn, København: Gad, 89-92.
- Nissen, Johannes. 1986d. 3. søndag i fasten. *Fra tekst til prædiken: Prædikenvejledning til 1. tekstrække*, red. Niels Jørgen Cappelørn, København: Gad, 93-97.
- Nissen, Johannes. 1986e. Midfaste. *Fra tekst til prædiken: Prædikenvejledning til 1. tekstrække*, red. Niels Jørgen Cappelørn, København: Gad, 97-101.
- Nissen, Johannes. 1986f. Prædiken til 1. søndag i fasten. *Fra tekst til prædiken: Prædikenvejledning til 1. tekstrække*, red. Niels Jørgen Cappelørn, København: Gad, 123-127.
- Nissen, Johannes. 1996. *En ny begyndelse – om Fadervor og mission*. Hellerup: Det Danske Missionsselskab.
- Nissen, Johannes. 1998. Bibelforskning. *Gads bibelleksikon A-K*, red. Geert Hallbäck & Hans J. Lundager Jensen, København: Gads Forlag, 86-87.
- Nørager, Troels. 2004. Videnskabsopfattelser i nutidig teologi. *Videnskabens ansigter*, red. Lars Aagaard & Steen Brock, Århus: Philosophia, 9-22.
- Petersen, Anders Klostergaard. 1999. Teologi 2010. *Fønix*, 23 (3): 138-143.
- Petersen, Anders Klostergaard. 2001. Eksegese og systematik – en fælles udfordring. *Fønix*, 25 (3): 156-167.
- Petersen, Anders Klostergaard. 2002. Den teologiske normativitets (u)mulighed – Svar på tiltale. *Fønix*, 26 (2): 100-107.

- Rothstein, Mikael. 1997. Religion i humanistisk forskningsperspektiv. *Humanistisk religionsforskning: en indføring i religionshistorie & religionssociologi*, red. Mikael Rothstein, København: Samleren, 11-27.
- Rudolph, Kurt. 2000. Some Reflections on Approaches and Methodologies in the Study of Religion. *Secular Theories on Religion: Current Perspectives*, red. Tim Jensen & Mikael Rothstein, Copenhagen: Museum Tusulanum Press, 231-247.
- Schjørring, Jens Holger. 1993. Dogmatikkens indledningsproblemer. *Fragmenter af et spejl: Bidrag til dogmatikken*, red. Niels Henrik Gregersen, Frederiksberg: Anis, 13-28. 2. udgave, 1. oplag.
- Sharpe, Eric. 1998. *Comparative Religion: A History*. Chicago: Open Court. 2. edition, 4. printing.
- Smith, Jonathan (red.). 1995. *The HarperCollins Dictionary of Religion*. San Francisco: Harper San Francisco.
- Stausberg, Michael. 2009. There is Life in the Old Dog Yet. An Introduction to Contemporary Theories of Religion. *Contemporary Theories of Religion: a Critical Companion*, red. Michael Stausberg, New York, London: Routledge, 1-21.
- Widmann, Peter. 1996a. Det religiøse mellemværende – om forholdet mellem religionsvidenskab og teologi. *Medspil og modspil – teologi og religionsvidenskab*, red. Armin Geertz, Søren Jensen & Peter Widmann, Århus: Det Teologiske Fakultet, 9-24.
- Widmann, Peter. 1996b. Præciseringer. *Medspil og modspil – teologi og religionsvidenskab*, red. Armin Geertz, Søren Jensen & Peter Widmann, Århus: Det Teologiske Fakultet, 116-127.
- Wiebe, Donald. 2000. 'Why the Academic Study of Religion?' Motive and Method in the Study of Religion. *Secular Theories on Religion: Current Perspectives*, red. Tim Jensen & Mikael Rothstein, Copenhagen: Museum Tusulanum Press, 261-279.